

OLGA COSOVAN
Universitatea Pedagogică de Stat
„Ion Creangă” (Chișinău)

CÎMPUL CONCEPTUAL ÎN RAPORT CU SISTEMELE SEMIOTICE

Studiile de lexicologie și operele lexicografice de referință, dicționarele explicative ale limbii, elaborate de instituții academice, încearcă să ordoneze vocabularul, subordonând universul alfabetului, deși mișcarea browniană a cuvintelor și sensurilor se opune cu vehemență ordonării. Delimitarea (nu întotdeauna foarte exactă) a câmpurilor lexicale pare să fie un pas spre facilitarea descrierii lexicului, cel puțin, construirea prealabilă a câmpurilor lexicale/noționale permite să se urmărească, în interiorul acestuia, anumite structuri și ierarhii.

Descrierea vocabularului, de regulă, urmărește unul dintre cele două obiective pragmatice: elaborarea dicționarelor și predarea unei limbi ca limbă străină. Didactica limbii, spre deosebire de descrierea exhaustivă a lexicului ei, ajunge să prezinte empiric serii de cuvinte (substantive, verbe, adjective), al căror statut de unități fundamentale este incontestabil, dar care sînt oferite și asimilate nu în ordinea lor alfabetică, ci încadrate într-un ansamblu. Orice începător, care învață o limbă, memorează, mai întîi, denumirile obiectelor care îl înconjoară în clasă, numele comune ale ființelor umane, ale ocupațiilor/profesiilor celor care au relevanță pentru elev, unele denumiri ale fenomenelor meteo, ale unităților de timp, ale obiectelor vestimentare etc., etc.

Ideea de a lucra la dicționare pornind de la structurarea câmpurilor a și fost pusă în aplicare în procesul de elaborare a DELM II și a altor opere lexicografice ulterioare: „Conform acestei metodici, materialul a fost redactat nu după alfabet (adică «**de al cuvînt la cuvînt**»), ci după clase de cuvinte – morfologice, semantice, derivate și tematice”¹. Această abordare a vocabularului în procesul de redactare a dicționarului explicativ a generat investigații ale claselor semantice reprezentative (mai ales verbe). Astfel, o bună parte a lexicului românesc s-a aflat în vizorul doctoranzilor de la ILL al AȘ din anii '80, care au cercetat anumite clase/ grupe lexicale. Este evident că nu toate unitățile de vocabular s-au bucurat de această atenție și, probabil, nici nu era nevoie să se reia o metodologie de cercetare, confirmată deja, pentru unități similare. Descrierea lexicului ar impune însă o împărțire *fără rest* a tuturor unităților limbii, prin raportarea lor la anumite grupuri lexicale sau, eventual, încadrarea în anumite câmpuri.

Delimitarea câmpurilor (ca idee, de construire riguroasă a unei tipologii a câmpurilor lingvistice, incluzînd *câmpurile lexicale* ca generic pentru câmpurile noționale, semantice, derivate, conceptuale, impune criterii de selectare a materiei de limbă. Evident, câmpul derivativ și cel semantic sau conceptual vor avea componență diferită, avînd același cuvînt-titlu.

Abordarea câmpului conceptual² în extindere – de la cel lexical, noțional, semantic, derivativ – spre o totalitate de câmpuri lexico-semantice interior organizate, centrate pe o idee, se racordează la descrierea ideografică a vocabularului.

Cîmpul conceptual, spre deosebire de cel noțional, apare în limbă mult mai amplu, mai larg și include unități de vocabular din diferite clase morfologice, unite prin asocieri

logice evidente. Desigur, unitățile semnificative, cu precădere verbele, substantivele, adjectivele și adverbele constituie esența unui atare câmp. În plus, câmpul conceptual se completează, într-un context sociocultural, prin substantivele proprii, aflate la periferia câmpurilor noționale. Este vorba de nume de personalități marcante, denumiri geografice și nume comerciale de producători sau produse etc.

Un câmp conceptual care vizează un anumit domeniu de activitate umană va include:

- a. numele persoanelor implicate în proces;
- b. denumirea activităților;
- c. coordonatele lor spațial-temporale;
- d. mecanismele și instrumentele utilizate;
- e. produsele activității;
- f. echipamentul, vestimentația specifică;
- g. caracteristicile speciale ale procesului, ale produselor etc.;
- h. realiile adiacente și tangențiale etc.

Problemele pe care le generează însă descrierea ideografică a lexicului sînt cauzate de anularea ordinii alfabetică a dicționarelor tradiționale. Altfel spus, fiecare unitate descrisă va fi încadrată într-un câmp conceptual, dar, la prima vedere, este dificil să detectăm cîte și care vor fi câmpurile conceptuale descrise. Conform datelor folcloristicii și etnografiei, pentru constituirea unei comunități (oricît de primitive) este necesară crearea a 16 sisteme semiotice primare. Acestea le corespund, în lexicul și prezentarea ideografică a limbii, câmpuri conceptuale extinse.

1. Sistemele respective, menționate de Iu. V. Rojdesnvenskii, sînt:

- a. Semnele naturale descifrabile
- b. Semnalmentele umane
- c. Predicțiunile
- d. Arhitectura
- e. Vestimentația
- f. Artele aplicate
- g. Artele plastice
- h. Ornamentele
- i. Mișcările corporale
- j. Semnalele sonore
- k. Unitățile de măsură
- l. Punctele de orientare
- m. Jocurile
- n. Tradițiile
- o. Credințele/ religia
- p. Limba³

Pornind descrierea limbii de la sistemele semiotice menționate, vom constata posibilitatea de a structura vocabularul în câmpuri conceptuale subordonate noțiunii dominante în denumirea sistemului semiotic. Deși eterogene, aceste sisteme includ unități din clase gramaticale și câmpuri lexicale diferite, iar organizarea lor este similară cu cea a limbilor naturale vii. Paradigmatică elementelor, sintagmatică și solidaritățile lexicale conturează structura și limitele fiecărui câmp conceptual.

Astfel, sistemul semiotic al *semnelor naturale descifrabile* se constituie din cuvinte care numesc (prin substantive, verbe, adjective, adverbe) fenomene ale naturii, starea meteo, adecvate anotimpului și zonei geografice; plante și animale, stări și comportamente ale acestora. Câmpul conceptual NATURĂ/ UNIVERS se suprapune peste acest sistem semiotic, dar o parte din el se regăsește în sistemul *puncte de orientare, unități de măsură*.

Dacă se pretinde o descriere exhaustivă a lexicului, aici se vor încadra mii de cuvinte, denumiri ale speciilor de plante și animale, părți ale lor, însoțite de adjective ce caracterizează starea acestora, operațiile de întreținere sau îngrijire, denumirile de rase și soiuri cultivate, familiare vorbitorului într-o anumită zonă geografică într-o perioadă. Soiurile de mere sau struguri, relevante pentru spațiul românesc contemporan, pot să nu fie semnificative pentru cei care cultivă, în altă parte, portocali sau mango, precum nici pentru noi nu spune nimic numele unui soi de mango.

Denumirile bazinelor acvatice, ale fluviilor, lacurilor, mărilor, substantivele comune și proprii care numesc forme de relief servesc concomitent și sistemului semiotic prezentat, dar constituie și punctele de orientare în spațiu. În continuarea lor, se aranjează toponimele. Denumirile de zone geografice, localități sau chiar străzi „ascund” o climă, condiții meteo, se încarcă, într-un context sociocultural, de conotații. Predeal, Sinaia, Bușteni sau Costinești, Năvodari în limba română actuală nu sînt doar nume de localități, ci și indicii de munte sau litoral.

Sistemul semiotic *arte aplicate* include activitățile de muncă (serii de verbe care numesc operațiile specifice, prin care se confecționează, întrețin, exploatează respectivele produse ale artelor aplicate), numele realizatorilor lor, instrumente cu care se lucrează, produsele activității de muncă: aparate, mobilă, veselă, obiecte funcționale de tapiserie, bucate etc., cu specificarea despre funcție, design, stil, material, aspect, stare, constituind o parte esențială a câmpul conceptual *cultură materială*, alături de arhitectură, vestimentație, ornamente.

La rîndul său, secțiunea *arhitectură*, în acest câmp conceptual, va include nu doar denumirile de construcții, tradiționale românești și ale altor popoare, ci și detaliile arhitecturale, termeni specifici amenajării spațiului, încăperi și elemente ale lor, detalii de design de interior, stiluri etc., iar periferia va include nume de arhitecți și monumente. *Vestimentația*, de asemenea, va cuprinde o gamă vastă de obiecte care constituie portul (nu doar actual sau numai românesc), accesorii, podoabe, detalii, modele, producători etc.

Abordarea lexicului din această perspectivă creează o viziune asupra lumii prin prisma semnelor de descifrat, codificate prin limbă și descifrate prin limbă. În cazul neînțelegerii semnelor, nu numai a sensului cuvintelor unei limbi, comunicarea umană devine imposibilă. O demonstrează – cu prisosință, dar și spre regret – atît lectura unor texte literare de către cititorul mediu, cît și audierea/ vizionarea emisiunilor TV.